

PASAULES BANKAS KREDĪTA SAŅEMŠANAI NEPIECIEŠAMO KRITĒRIJU ANALĪZE ANALYSIS OF THE CRITERIA NECESSARY FOR THE OBTAINING OF THE WORLD BANK LOAN

G. Mazūre

LLU Ekonomikas fakultāte
Faculty of Economy, LLU

Abstract. Nevertheless the amount of investments has increased considerably, especially in 1997, agriculture still experiences deep deficiency of them. Loans are one of the most important investment sources, as the lack of credits is a topical impediment to the development of agriculture. Before allocating a loan, the bank performs a minute analysis of a grantee's financial capability to borrow. The loan analysis becomes more complicated if the investments cause greater increase in the production. The article gives an overview on the basic financial indicators included in the above mentioned analysis – they are liquidity, net value against loan, profitability, registered mortgage against loan and loan against profitability. Due to the analysis of these criteria only 2 % of the total amount of allocated credits are recovered with the help of judicial authorities.

Key words: agriculture, borrowers, liquidity, liquid assets, loans, net turnover, net value, profitability, registered mortgage, short-term liabilities, viability, working capital.

1. Ievads

Šobrīd, kad Latvijā ir stabilizēta makroekonomiskā situācija un izveidoti tirgus ekonomikas funkcionēšanai nepieciešamie pamatelementi, ekonomiskajā politikā lielāka uzmanība pievēršama vidēja un ilgtermiņa izaugsmes jautājumiem. Bet izaugsmes iespējas lielā mērā ir atkarīgas no investīcijām, lai gan pēdējā laikā, it īpaši 1997. gadā, investīciju apjomi ir ievērojami palielinājušies, to līmenis vēl ir zems.

Investīciju trūkums sevišķi asi izjūtam lauksaimniecībā. Viens no svarīgākajiem investīciju avotiem ir kredīti, tā kā pieņemamu kredītu trūkums joprojām ir viena no aktuālākajām lauksaimnieciskās ražošanas attīstības problēmām. Latvijā lauksaimniekus kreditē komercbankas, Lauku attīstības fonds un Pasaules Banka, kuras kredītlīnijas apkalpo Latvijas Hipotēku un zemes banka, kurai 1997. gadā tika pievienota Pasaules Bankas kredīta apkalpošanai īpaši izveidotā valsts akciju sabiedrība "Laukkredīts".

Laika posmā no 1991. gada līdz 1996. gadam, ārvalstu palīdzība Latvijas lauksaimniekiem tika piešķirta 125.5 miljonu dolāru apmērā (U. Graudiņš, 1998). Šajā summā ietilpst G-24 aizdevumi, Pasaules Bankas un PHARE programmas finansējums.

1997. gadā valstī vidējās aizdevumu procentu likmes bija nedaudz mazākas par 20 % gadā. Tāpēc šobrīd ekonomiski aktīvā zemniecības daļa, kas aizņemas kredītus, ir tikai apmēram 5000 zemnieku saimniecību, kas sastāda ap 5 % no valstī reģistrētajām zemnieku saimniecībām, piemājas un personīgajām palīgsaimniecībām (J. Lujāns, 1998).

Lauksaimniekiem un lauku uzņēmējiem līdz šim lielākās grūtības aizdevumu saņemšanā radīja nepietiekamās ķīlas un banku nevēlēšanās tos kreditēt. Vairāku komercbanku viedoklis ir tāds, ka zemnieks ir bankas nedrošākais klients. Taču pavērsienu lauksaimnieku kreditēšanas uzlabošanā varētu būtiski iezīmēt Pasaules Bankas otrā kredītlīnija.

Latvijas Hipotēku un Zemes banka, apkalpojot Pasaules Bankas kredītlīnijas, ir izstrādājusi kredītņēmēju vērtējumu skalu, kura savukārt tiek izmantota, lai noteiktu potenciālo debitoru reālās iespējas aizņemties.

2. Materiāli un metodes

Pētījumu pamatā ir izmantota Latvijas Hipotēku un Zemes bankas izstrādātā kritēriju skala, kura tālāk tiek izklāstīta, izmantojot tekstuālu aprakstu, formulas un grafiskos attēlus, kā arī LR likumi, LR Ekonomikas ministrijas izdotie Ziņojumi par tautsaimniecības attīstību, LR Zemkopības ministrijas izdotie Lauksaimniecības ziņojumi, Valsts Investīciju programmas, Valsts Statistikas Komitejas informatīvie materiāli, laikrakstu publikācijas, Starptautiskās Rekonstrukcijas un attīstības bankas iekšējie – npublicētie dokumenti, Latvijas Hipotēku un zemes bankas iekšējie – npublicētie dokumenti, kā arī semināru un konferenču materiāli.

Tā kā raksta mērķis ir zinātniski izanalizēt kritēriju ekonomisko pamatotību, tad tiek izmantoti tādi matemātiskās statistikas un ekonomiskās analīzes veidi un metodes, kā: teorētisko lielumu salīdzināšanas un grupēšanas metodes, kā arī finansiālo modeļu izstrādāšana.

3. Rezultāti

Paredzētie uzdevumi tiek risināti pakāpeniski virzoties uz mērķi loģiskā secībā. Vispirms kredītu piešķiršanas procesā tiek noteikti klienta kredībspēju novērtēšanas parametri, kas ir ietverti šādos finansiālajos rādītājos:

- likviditāte;
- neto vērtība pret aizdevumu;
- ienesīgums;
- dzīvotspēja;
- reģistrētā ķīla pret aizdevumu;
- aizdevums pret ienesīgumu;
- pēc NPG naudas deficīta ilgums.

Šie rādītāji tiek analizēti no diviem viedokļiem:

- pagātnes rādītāji;
- rādītāju izmaiņas jeb nākotnes prognozes.

Lai izveidotu aizdevuma ņēmēja finansiālos modeļus, jāizanalizē gan katrs rādītājs atsevišķi, gan arī jāveic šo rādītāju kopīgā analīze.

3.1. Saimniecības/uzņēmuma likviditāte

Saimniecības finansiālais stāvoklis tiek novērtēts no īstermiņa un ilgtermiņa perspektīvas viedokļa. Pirmajā gadījumā finansiālā stāvokļa novērtēšanas kritērijs ir saimniecības likviditāte un maksātspēja.

Saimniecības darbība jāplāno un jāvada tā, lai jebkurā brīdī ar apgrozāmajiem līdzekļiem (krājumiem, nepabeigtajiem darbiem, debitoriem, skaidro naudu bankā utt.) varētu segt īstermiņa saistības (pārsniegto bankas kredītu, kreditoru prasības, utt.). Likviditātes rādītājs ir mēraukla darba kapitālam, tas norāda uz iespēju ar pieejamiem aktīviem segt saistības. Saimniecības likviditāte ir jāzina gan kredīta ņēmējam, gan arī kredīta devējam. Parasti rentabla saimniecība ir arī maksātspējīga.

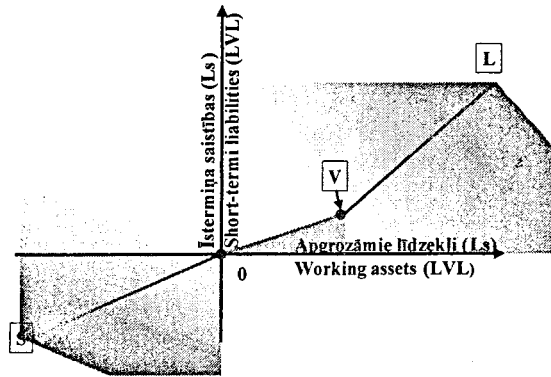
Saimniecības likviditāte nosaka sakarību starp apgrozāmajiem līdzekļiem un īstermiņa saistībām:

$$L = A - S_{(t)},$$

kur L – likviditāte,

A – apgrozāmie līdzekļi,

$S_{(t)}$ – īstermiņa saistības.

1. att. Likviditātes analīze.
Fig. 1. The analysis of liquidity.

1. attēlā uz grafiskā piemēra bāzes tiek analizēti likviditātes rādītāji. Līkne posmā **OV** norāda gadījumu, kad īstermiņa saistības ir vienādas vai nedaudz lielākas par apgrozāmo līdzekļu summu. Punktu **0** var nosaukt par saimniecības likviditātes kritisko vērtību. Ja saimniecības vadība šo gadījumu nenovērtē un nemeklē finansiālā stāvokļa uzlabošanas variantus, tad saimniecībai var draudēt maksātnespēja. Tāpēc gadījumus, kad likviditātes rādītāji ir posmā **OS**, bankas eksperti cenšas neapskatīt.

Bankas pārstāvju interesi piesaista tādas kredītpieprasītājas- saimniecības, kuru likviditātes rādītājs ir daudz lielāks par 0, kas norāda uz uzņēmuma iespējam dzēst īstermiņa saistības.

Likviditāte, kas atrodas posmā **VL** norāda, ka saimniecība ir spējīga dzēst īstermiņa parādus, bet vēl nav pilnīgi droša, kā no bankas, tā arī no paša kredīta prasītāja puses, jaunu kredīta resursu piesaistē.

Tīrie apgrozāmie līdzekļi piešķir nozīmīgu finansiālu neatkarību apstākļos, kad ir paātrināta apgrozāmo līdzekļu aprīte (radušās grūtības ar noietu u.c.), apgrozāmo aktīvu vērtības pazemināšanās vai rodas zudumi (krītas cenas, bankrotē debitors u.c.).

Tīro apgrozāmo aktīvu optimālā summa atkarīga no šādiem apstākļiem:

- saimnieciskās darbības īpatnībām;
- saimniecības lieluma;
- realizācijas apjomiem;
- krājumu aprītes ātruma;
- debitoru parādu lieluma;
- nozares specifikas;
- kredītu piešķiršanas noteikumiem.

Saimniecības finansiālo stāvokli negatīvi var ietekmēt gan apgrozāmo aktīvu trūkums, gan arī to pārmērīgais lielums. Nepietiekams lielums var izraisīt saimniecības bankrotu, jo tas liecina par uzņēmuma nespēju savlaicīgi segt īstermiņa saistības. Šo līdzekļu nepieciešamību var izraisīt šādi apstākļi:

- zaudējumi uzņēmuma saimnieciskajā darbībā;
- bezcerīgo debitoru parādu pieaugums;
- dārgu pamatlīdzekļu iegāde bez iepriekšējas naudas līdzekļu uzkrāšanas šiem mērķiem;
- uzņēmuma nesagatavotība ilgtermiņa saistību dzēšanai.

No iepriekš teiktā var secināt, ka kredīta iegūšanas iespējas, pamatojoties uz saimniecības likviditāti, ir:

labas iespējas iegūt kredītu, ja - $L \gg 0$,

vidējas iespējas iegūt kredītu, ja - $L \geq 0$,

sliktas iespējas iegūt kredītu, ja - $L < 0$.

3.2. Ienesīgums

Ienesīgums ir saimniecības darbības efektivitātes rādītājs. Ienesīgumu nosaka, saimniecības neto peļņu dalot ar neto apgrozījumu:

$$R = \frac{P}{N} \times 100,$$

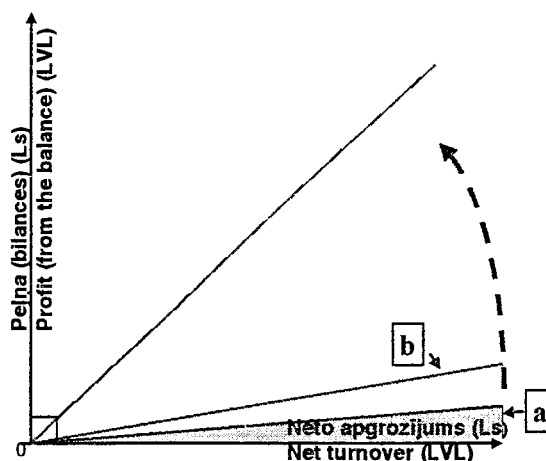
kur R – rentabilitāte,
P – peļņa,
N – neto apgrozījums.

Saimniecības peļņas (bilances) raksturojušās sastāvdaļas var iedalīt:

- ienākumu un izdevumu starpība;
- nodokļu ietekme uz saimniecības bruto peļņu.

Ja pārējās nozarēs, izņemot lauksaimniecību, ienākumu un izdevumu rādītāju nosaka vēl viens ekonomisks rādītājs - naudas aprites cikls, tad lauksaimniecībā pamatā šis cikls gada laikā līdz ar lauksaimniecības specifiku pamata gadījumos nepārsniedz 1. Līdz ar to lauksaimniekam jāorientējas uz tādām nozarēm, kas nesīs savā aprītē vislielākos ienākumus.

Kreditīestāde par izvērtējamās saimniecības ienesīguma zemāko robežu uzskata 8 % (2. att.). Zem šīs robežas arī pašas saimniecības kredītņemšanas iespējas ir ar ievērojamu riska faktoru, jo strādājot ar ienesīgumu < 8 %, saimniecībai var rasties problēmas ar kredīta atmaksāšanu.

2. att. Saimniecības ienesīguma analīze.
Fig. 2. The analysis of the farm profitability.

Labas izredzes kredītu saņemšanā ir tām saimniecībām, kuru ienesīgums ir virs 15 %. Tas nozīmē, ka attiecīgā saimniecība darbojas stabilā lauksaimniecības tirgus nozarē, tai ir labas noieta iespējas utt. un, jo šis rādītājs ir augstāks, jo saimniecība aktīvāk darbojas un tai reāli ir nepieciešami līdzekļi, lai palielinātu savu tirgu, lai rastu iespējas iegādāties jaunas tehnoloģijas u.c.

No tā izriet secinājumi:

- labas kredīta saņemšanas iespējas ir, ja $R > 15\%$,
- vidējas kredīta saņemšanas iespējas, ja $R = 8 \div 15\%$,
- sliktas kredīta saņemšanas iespējas, ja $R < 8\%$.

3.3. Dzīvotspēja

Kreditīestāžu analītiķi, līdzās saimniecības likviditātei, aprēķina arī otru finansiālo stāvokli raksturojošo lielumu - dzīvotspēju, ko aprēķina pēc šādas formulas:

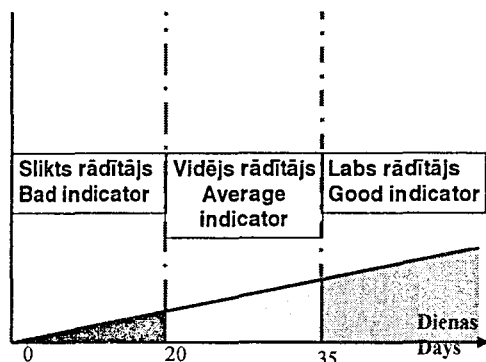
$$Dz = \frac{L_A}{D_{OI}},$$

kur Dz – dzīvotspēja,

L_A – likvidie aktīvi,

D_{OI} – dienas operatīvie izdevumi.

Tas ir draudošas maksātspējas rādītājs, kas norāda dienu skaitu, cik saimniecība var pastāvēt, ja tā vairāk nesaņem skaidras naudas līdzekļus. Dzīvotspēja ir katrai nozarei raksturīgs lielums, kas ir atkarīgs no nozares ienesīguma.

3. att. Kredītiestādes dotā saimniecības dzīvotspējas analīze.

Fig. 3. The analysis of the farm viability.

Pēc bankas analīzes skalas (3. att.) saimniecības dzīvotspēju var iedalīt:

- labs rādītājs – $D_z > 35$,
- vidējs rādītājs – $D_z = 20 \div 35$,
- slikts rādītājs – $D_z < 20$.

3.4. Neto vērtības un aizdevuma sakarības

Kredīta devējs, analizējot kredīta prasītāja finansiālo stāvokli, kā nākošo nosaka saimniecības neto vērtības un aizdevuma lieluma koeficientu:

$$K_1 = \frac{N}{A},$$

kur K_1 – koeficients,

N – neto apgrozījums,

A – aizdevums.

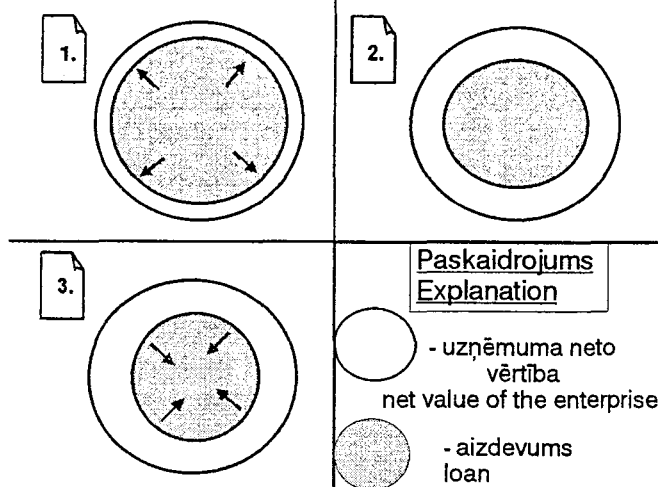
Šo koeficientu raksturo divi finansiālie rādītāji:

- neto vērtības lielums;
- aizdevuma lielums.

Līdz ar to aizdevuma ņēmējam ir jāapzinās savas saimniecības neto vērtība, kā arī prasītā aizdevuma lielums. Līdz ar šo koeficientu kredītiestāde relatīvā izteiksmē novērtē saimniecībai aizdoto līdzekļu lielumu.

Pēc bankas vērtējuma slikts aizdevuma īpatsvara (4. att. 1. pozīcijā) koeficients ir:

$$K_1 < 1.1.$$

4. att. Aizdevuma īpatsvara analīze.
Fig. 4. The analysis of the loan.

Šajā gadījumā aizdevuma summa ievērojami pārsniedz pašas saimniecības neto vērtību un kredītiestādei ir liels risks aizdevuma ņēmējam dot prasīto summu, pretējā gadījumā palielinot aizdevuma ņēmēja reālo iespēju bankrotēt. Kā vidējā pielaujamā vērtība ir noteikta:

$$K_1 = 1.1 \div 1.5.$$

4. attēlā tas ir attēlots 2. pozīcijā. Šī koeficienta vērtība izlīdzina risku gan aizdevuma ņēmējam, gan arī aizdevuma devējam. Šajā gadījumā aizdevuma ņēmējs ir pieprasījis aizdevuma summu, kuru tas varēs atmaksāt arī saimniecībai finansiāli kritiskā brīdī.

Banku sevišķi interesē tādas saimniecības, kas ņemtu lielus kredītus un tajā pašā laikā to īpatsvars (4. att. 3. pozīcija) neto vērtībā būtu:

$$K_1 > 1.5.$$

No tā izriet secinājumi:

labas iespējas iegūt kredītu, ja - $K_1 > 1.5$,

vidējas iespējas iegūt kredītu, ja - $K_1 = 1.1 \div 1.5$,

sliktas iespējas iegūt kredītu, ja - $K_1 < 1.1$.

3.5. Reģistrētā ķīla

Kredītiestāžu likumā (Kredītiestāžu likums, 1995) (54. pants) ir noteikti kredīta ķīlas nodrošinājuma veidi, un tie var būt šādi:

- vērtspapīri;
- galvojumi;
- apdrošināšanas polises cedēšana;
- hipotekārā nekustamās mantas ķīla;
- kustamās mantas ķīla.

Šie likumā noteiktie nodrošinājuma veidi kredītiestādēm garantē aizdevuma atmaksāšanu arī gadījumā, ja aizdevuma ņēmējam ir vai nu finansiālās grūtības, vai arī tam radušās problēmas ar aizdevuma atmaksāšanas grafiku.

5. attēlā ir analizēta ķīlas lieluma izmaiņas būtība. Kredītiestāde par labu ķīlas attiecību pret aizdoto summu nosaka koeficientu 2.5. Līdz ar to aizdevuma atmaksāšana ir nodrošināta arī gadījumā, ja tirgus cena uz attiecīgo ķīlas nodrošinājumu krītas. Tomēr praktiskajā dzīvē tādiem nodrošinājumu

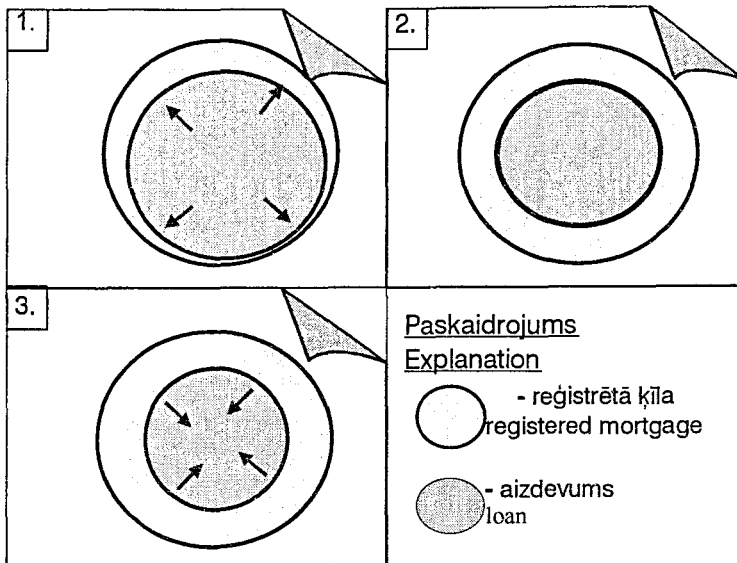
veidiem, kā nekustāmajam īpašumam, zemei u.c., vērtība laika gaitā pieaug. Ķīlas lieluma izmaiņu nosaka ķīlas un aizdevuma attiecības koeficients:

$$K_2 = \frac{K}{A},$$

kur K_2 – ķīlas īpatsvara koeficients,

K – ķīla,

A – aizdevums.

5. att. Ķīlas analīze.

Fig. 5. The analysis of the mortgage.

Neskatoties uz to, banka ir noteikusi šādus robežkoeficientus:

labas iespējas iegūt kredītu, ja $K_2 > 2.5$,

vidējas iespējas iegūt kredītu, ja $K_2 = 1.5 \div 2.5$,

sliktas iespējas iegūt kredītu, ja $K_2 < 1.5$.

3.6. Aizdevuma īpatsvars

Kreditēstāde kā raksturojošo lielumu ir noteikusi aizdevuma un saimniecības ieņēmumu relatīvos līmeņus, kurus var izteikt ar formulu:

$$\bar{I} = \frac{A}{I_{en}} \times 100,$$

kur \bar{I} – aizdevuma īpatsvars (%),

A – aizdevums,

I_{en} – saimniecības ieņēmumi.

Pēc kreditēstādes analītiķu aprēķina, kritiskā robeža pie šo iepriekš nosaukto lielumu attiecības ir 50 %, tas nozīmē, ka saimniecības ieņēmumi ir divas reizes lielāki nekā aizdevuma summa. Banka atzīst, ka drošs aizdevums būs, ja ieņēmumi ir vismaz divas ar pusi reizes lielāki nekā aizdevuma summa, līdz ar to arī pašai saimniecībai veidojas finansiālās drošības robeža.

Saimniecību iespējas iegūt kredītu pēc to prasītā aizdevuma pret ieņēmuma līmeni, var iedalīt:

labas iespējas iegūt kredītu, ja $\bar{I} < 40$ %,

vidējas iespējas iegūt kredītu, ja $\bar{I} = 40 \div 50$ %,

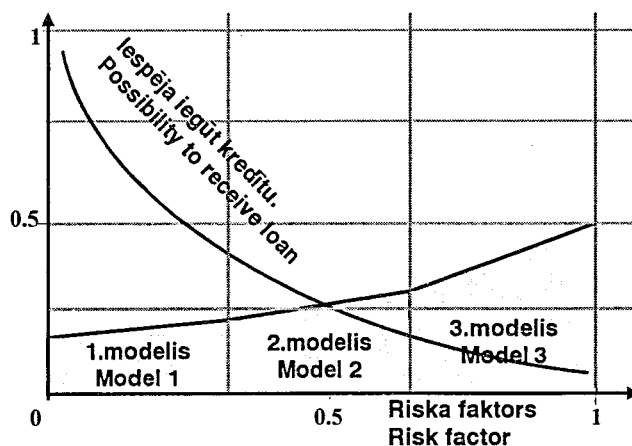
sliktas iespējas iegūt kredītu, ja $\bar{I} > 50$ %.

3.7. Rezumējošā kredītņēmēja modeļu analīze

Pēc tam, kad atsevišķi ir izanalizēts katrs finansiālais rādītājs, var apkopot analizējamos datus veselos modeļos.

1. modelis	2. modelis	3. modelis
$L \gg 0$	$L \geq 0$	$L < 0$
$R > 15\%$	$R = 8 \div 15\%$	$R < 8\%$
$D_z > 35$	$D_z = 20 \div 35$	$D_z < 20$
$K_1 > 1.5$	$K_1 = 1.1 \div 1.5$	$K_1 < 1.1$
$K_2 > 2.5$	$K_2 = 1.5 \div 2.5$	$K_2 < 1.5$
$\bar{I} < 40\%$	$\bar{I} = 40 \div 50\%$	$\bar{I} > 50\%$
$NPG = 1 \div 4m.$	$NPG = 4 \div 8m.$	$NPG > 8m.$

Lai varētu pārskatāmāk izprast modeļu būtību, tie tiek attēloti grafiski.

6. att. Kredītaņēmēju modeļu analīze.
Fig. 6. The analysis of the borrowers' models.

Kā redzams 6. attēlā, vislielākās iespējas saņemt kredītu ir tām saimniecībām, kuru finansiālie rādītāji atbilst 1. modelim. Šī modeļa saimniecībām ir raksturīga finansiālā stabilitāte un tās dinamiska attīstība, kas izriet no tādu rādītāju kompleksa, kurā ietilpst: likviditāte, ienesīgums, ķīlas relatīvais lielums un citi rakstā apskatītie finansiālie rādītāji. Līdz ar to, 1. modeli raksturo zems riska faktors. Tāpēc kredīta devējs labprāt cenšas sniegt aizdevumus 1. modeļa tipa saimniecībām.

2. modeļa saimniecībām – kredīta prasītājām jau ir lielāks riska faktors, bet šo modeli kopumā var raksturot ar vidējām iespējām iegūt kredītu un to efektīvi izmantot.

Bet 3. modelī ietilpst tās saimniecības, kuru finansiāli-ekonomiskie rādītāji ir vāji un tāpēc tām ir sliktas izredzes iegūt kredītu. Tādas saimniecības Latvijas lauksaimniecībā ieņem ievērojamu daļu, līdz ar to šo saimniecību ekonomiskā stāvokļa uzlabošanai nepieciešams meklēt gan to iekšējās

rezerves, gan arī ārējās - valsts ekonomiskā atbalsta iespējas, kuras ir nosauktas "Lauksaimniecības likumā" (Lauksaimniecības likums, 1996). Absolūtais vairākums no 1997. gadā apzinātajām zemnieku saimniecībām ir sīksaimniecības un mazsaimniecības, kuras neražo preču produkciju vai pārdod to nelielos daudzumos. No tā izriet, ka 3. modeļa saimniecību būtība ir balstīta uz pašapgādi. Vidēji vienā zemnieku saimniecībā, pēc Valsts statistikas komitejas datiem, ir 13.7 ha lauksaimnieciskās zemes, bet sējumu kopplatība 1996. gadā bija 4.8 ha (Latvijas Statistikas gadagrāmata, 1997).

Nosakot riska pakāpi, būtisks ir klienta raksturs, vadības novērtējums, iepriekšējo saistību kārtošana un reģistrētās ķīlas nodrošinājums. Ražošanai jābūt ienesīgai, ar labu maksātspēju un saimniecības dzīvotspēju. Investīciju aizdevumos rādītājiem nevajadzētu būtiski pasliktināties. Ražošanas plānu nopietnību vislabāk apliecina līdzšinējā saimniecības darbība, realizācija, kontakti, ražošanas krīzes situācijas rezerves varianti un laba grāmatvedības uzskaitē ar dokumentiem, kas apstiprina šo informāciju. Izlemjot jautājumu par aizdevuma piešķiršanu, noskaidro visus riska faktorus: ķīlas izmaiņas, ražošanas apjoma vai specializācijas izmaiņas, tirgus izmaiņas, kā arī likumdošanas izmaiņas.

4. Slēdziens

1. Latvijas Hipotēku un Zemes bankai lauksaimniecības kredītu tirgū pieder aptuveni 35-40 %. Pieņemot lēmumus kredītu izsniegšanai, tā pielieto kvalitatīvu, kaut arī komplicētu sistēmu kredītpieteikumu analīzei un kredītspēju vērtēšanai. Šie nosacījumi garantē augstu drošības pakāpi, tāpēc aptuveni 98 % aizdevumu tiek atgūti bez īpašām grūtībām.
2. Izmantojot kritēriju skalu, arī lauku uzņēmējs pats pirms došanās uz banku, lai saņemtu kredītu, var aprēķināt, kādas ir viņa kredītspējas un izredzes kredītu saņemt, cik lielā apjomā un ar kādu atmaksāšanas termiņu.
3. Lauksaimniekiem palielinās grūtības ar tādu finansiālo rādītāju izpildi kā: ienesīgums, reģistrētā ķīla pret aizdevumu un aizdevums pret ienesīgumu. Šīs grūtības palielina ražošanas izmaksu pieaugums, kuru nekompensē lauksaimniecības produkcijas cenu pieaugums. Tas lauksaimniecību padara arvien nerentablāku, samazinās zemnieku saimniecību ienesīgums, no kura ir atkarīgs nākošais pakārtotais finansu rādītājs – aizdevuma attiecība pret ienesīgumu.
4. Attiecībā pret reģistrēto ķīlu, lauksaimniekus kavē fakts, ka iekļāt var tikai to īpašumu, kas ir reģistrēts Zemesgrāmatā, turpretī realitāte liecina, ka tikai aptuveni 1/3 no visiem lauksaimnieku un lauku uzņēmēju īpašumiem ir reģistrēta Zemesgrāmatu aktos.

Literatūra

1. Graudiņš U. (1998). "Hipotēku bankai lieli plāni", Lauku Avīze, 1998. gada 9. aprīlis.
2. Latvijas Statistikas gadagrāmata 1997. (1997). LR Valsts Statistikas Komiteja, Rīga.
3. LR likums "Kredītiestāžu likums". Latvijas Vēstnesis, 1995. gada 24. oktobris, Nr. 163.
4. LR likums "Lauksaimniecības likums". Latvijas Vēstnesis, 1996. gada 8. novembris, Nr. 189.
5. Lujāns J. (1998). "Kredīti – lauksaimniecības attīstības veicinātāji", Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 5. jūnijs.